

УДК 159.9.07

Митник Олександр Якович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології факультету педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна e-mail: mytnyk1969@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2916-7344>

Стрижак Алла Євгеніївна, здобувачка PhD, спеціальності «Психологія», кафедра практичної психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна

e-mail: allavolodchenkostryzak@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8266-2013>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ/ОК У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Анотація

У статті доведено, що для досягнення успіху у соціумі особистості важливо вміти мислити, будуючи ланцюжки міркувань за допомогою понять, суджень і умовиводів, та уміння конструктивно взаємодіяти з іншими, працюючи у команді.

Презентовано зміст та структуру соціальної успішності дитини молодшого шкільного віку. Назване поняття пропонується як інтегративне утворення, яке складається з трьох компонентів: мотиваційного, інструментального та емоційно-поведінкового. Мотиваційний компонент характеризується наявністю потреби у пізнанні, прагнення до досягнення успіху. Інструментальний компонент охоплює три складові: когнітивну (систематизовані програмні знання; розвинене поняттєве, дивергентне, критичне мислення); операційну (інтелектуальні, інтелектуально-пізнавальні, дослідницькі, інтелектуально-творчі уміння); оцінно-результативну (рефлексія та адекватна самооцінка). Емоційно-поведінковий компонент соціальної

успішності молодших школярів/ок представлений такими складовими: ціннісною (наявність ціннісних орієнтацій), емоційно-вольовою (розвинений емоційний інтелект, наявність поваги, чуйності до інших, самоконтролю, вольових якостей), комунікативною (розвинений соціальний інтелект).

Охарактеризовано психолого-педагогічні умови як механізм формування соціальної успішності дитини молодшого шкільного віку у процесі навчання у ЗЗСО, а саме: домінування в освітньому процесі початкових класів проблемно-пошукового діалогу між вчителем та учнями та між самими учнями; впровадження курсу «Логіка» в освітній процес початкової школи у 2 – 4-х класах та завдань, пов'язаних зі змістом курсу «Логіка» на уроках з дисциплін гуманітарного і природничо-математичного циклів; створення завдань для спільної навчальної діяльності, передбачаючи «Я – включеність» кожного у спільну роботу.

Охарактеризовано місію курсу «Логіка» у змісті початкової освіти; розкрито техніки організації та здійснення проблемно-пошукового діалогу між суб'єктами освітнього процесу, організації навчальної діяльності в команді.

Ключові слова: соціальна успішність дитини молодшого шкільного віку, мотиваційний компонент, інструментальний компонент, емоційно-поведінковий компонент, психолого-педагогічні умови формування соціальної успішності дитини молодшого шкільного віку, проблемно-пошуковий діалог.

Митник Александр Яковлевич, доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой практической психологии факультета педагогики и психологии Национального педагогического университета имени М.П.

Драгоманова, г. Киев, Украина

Стрижак Алла Евгеньевна, соискательница PhD, специальности «Психология», кафедра практической психологии Национального педагогического университета имени М. П. Драгоманова, г. Киев, Украина

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ УСПЕШНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ/ОК В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

Аннотация

В статье доказано, что для достижения успеха в социуме, личности важно уметь мыслить, строя цепочки рассуждений с помощью понятий, суждений и умозаключений, и умение конструктивно взаимодействовать с другими, работая в команде.

Представлено содержание и структура социальной успешности ребенка младшего школьного возраста. Названное понятие представляется как интегративное образование, которое состоит из трех компонентов: мотивационного, инструментального и эмоционально-поведенческого. Мотивационный компонент характеризуется наличием потребности в познании, стремлением к достижению успеха. Инструментальный компонент охватывает три составляющие: когнитивную (систематизированные программные знания; развитое понятийное, дивергентное, критическое мышление) операционную (интеллектуальные, интеллектуально-познавательные, исследовательские, интеллектуально-творческие умения); оценочно-результативную (рефлексия и адекватная самооценка). Эмоционально-поведенческий компонент социальной успешности младших школьников/ц представлен такими составляющими: ценностной (наличие ценностных ориентаций), эмоционально-волевой (развитый эмоциональный интеллект, наличие уважения, чуткости к другим, самоконтроля, волевых качеств), коммуникативной (развитый социальный интеллект).

Охарактеризованы психолого-педагогические условия как механизм формирования социальной успешности ребенка младшего школьного возраста в процессе обучения в ЗОСО, а именно: доминирование в образовательном процессе начальных классов проблемно-поискового диалога между учителем и учениками и между самими учащимися; внедрение курса «Логика» в образовательный процесс начальной школы в 2 - 4-х классах и задач, связанных с

содержанием курса «Логика» на уроках по дисциплинам гуманитарного и естественно-математического циклов; создание задач для совместной учебной деятельности, предусматривая «Я - включенность» каждого в совместную работу.

Охарактеризована миссия курса «Логика» в содержании начального образования; раскрыты техники организации и осуществления проблемнопоискового диалога между субъектами образовательного процесса, организации учебной деятельности в команде.

Ключевые слова: социальная успешность ребенка младшего школьного возраста, мотивационный компонент, инструментальный компонент, эмоционально-поведенческий компонент, психолого-педагогические условия формирования социальной успешности ребенка младшего школьного возраста, проблемно-поисковый диалог.

Alexander Mytnyk, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Practical Psychology, Faculty of Pedagogy and Psychology, National Pedagogical University named after MP Dragomanova, Kyiv, Ukraine

Alla Stryzhak, PhD candidate, specialty "Psychology", Department of Practical Psychology, National Pedagogical University named after MP Drahomanov, Kyiv, Ukraine

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN'S SOCIAL SUCCESS IN THE LEARNING PROCESS

Summary

It is proved in the article that personality had to be able to think, constructing logical reasoning with the help of concepts, judgments and inferences, and the ability to interact constructively with others, working in a team, to succeed in the society.

The content and structure of social success of a child of primary school age are presented. This concept is proposed as an integrated quality, which consists of three components: motivational, instrumental and emotional and behavioral. The motivational component is characterized by the presence of the need for knowledge, the

desire to succeed. The instrumental component covers three components: cognitive (systematized program knowledge; developed conceptual, divergent, critical thinking); operational (intellectual, intellectual and cognitive, research, intellectual and creative skills); evaluative and effective (reflection and adequate self-esteem). The emotional and behavioral component of social success of junior high school students is represented by the following components: value (presence of value orientations), emotional and volitional (developed emotional intelligence, respect, sensitivity to others, self-control, volitional qualities), communicative (developed social intelligence).

Psychological and pedagogical conditions are characterized as a mechanism of formation of social success of a child of primary school age in the process of studying in the Institutions of general secondary education (IGSE), namely: dominance of problem searching dialogue between teachers and students and between students in the educational process of primary classes; implementation of the course “Logic” in the educational process of primary school in 2–4th classes and tasks related to the content of the course “Logic” on lessons in Humanities and Natural Sciences and Mathematics cycles; creating tasks for joint learning activities, providing “I am – the inclusion” of each pupil in joint work.

The mission of the course “Logic” in the content of primary education is described; the techniques of organization and implementation of problem searching dialogue between the subjects of the educational process, the organization of educational activities in a team are revealed.

Keywords: *social success of a child of primary school age, motivational component, instrumental component, emotional and behavioral components, psychological and pedagogical conditions of social success formation of a child of primary school age, problem searching dialogue.*

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується глобалізацією економічних і соціально-політичних процесів, різноманітними технологіями штучного інтелекту, плюралізмом та різноманіттям. Для того щоб бути успішним у такому світі, важливо, на нашу думку, вміти мислити і працювати в команді.

Уміння мислити характеризується системним мисленням, яке проявляється у здатності будувати онтології певної галузі пізнання, доводити і спростовувати, висловлюючи думку доказово за допомогою чітко окреслених понять, суджень та умовиводів, використовуючи квантори загальності та існування. Підґрунтям вміння ефективно працювати в команді є, на нашу думку, діалогічні ланки у структурі мислення а саме: «мислення для себе» (презентація певної ідеї), «мислення для іншого» (здатність стати в позицію «іншого» і ніби мислити з його боку) і «мислення спільно з іншим» (вихід на позицію «ми» щодо конструювання єдиного проекту рішення. У процесі спільної роботи важливо проявляти повагу до думки іншого, управляти власними емоціями та розуміти емоції інших, що допоможе у процесі взаємодії дотримуватися моральних норм і правил. Відповідно до вікових та фізіологічних особливостей доцільно у молодшому шкільному віці розпочати вчителю початкових класів системну роботу, спрямовану на формування соціальної успішності дитини як інтегративного утворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізуємо поняття «соціальна успішність особистості», сутність якого представлена у філософських, соціологічних та психолого-педагогічних дослідженнях.

У філософських дослідженнях, присвячених проблемі соціальної успішності, наводяться різні її тлумачення, але спільним для них є розуміння соціальної успішності як набуття цілісності особистості під впливом соціального оточення, соціальних цінностей (І. Зейвальд, М. Бойченко).

У соціологічних дослідженнях, присвячених проблемі соціальної успішності, вчені підтверджують прямий зв'язок феномену соціальної успішності з цінностями, які визначають спосіб існування людини в соціумі. За А. Яремою розуміння соціальної успішності залежить від цінностей, які домінують у певному суспільстві [1]. Л. Бевзенко соціальну успішність ототожнює з соціальним успіхом як цілепокладанням у дорослому житті сучасних випускників шкіл. Вчена у своєму дослідженні будує систему ресурсів, використовуючи ідею П. Бурдьє про наявність різних капіталів, які людина може

конвертувати у соціальну успішність. За результатами дослідження на першому місці у учнів – це соціальний капітал (походження з родини з високим соціальним становищем, впливові родичі, впливові друзі), ще інтелект, здібності (частка людського капіталу) [2]. За Л. Бурковою, А. Сагалаковою, Н. Соколовською «соціальна успішність, з одного боку, вказує на орієнтованість і спрямованість особистості на зовнішнє соціальне середовище - референтну соціальну групу, з іншого, реакція соціуму є показником успішності особистості» [3, с.206].

У дослідженнях з психології та педагогіки, присвячених проблемі соціальної успішності вчені розглядають переважно досліджуваний феномен з одного боку як психологічний стан, як якість особистості, а з іншого боку як результат соціалізації, тобто засвоєння соціального досвіду, соціально значущих цінностей. В. Пятуніна характеризує соціальну успішність особистості як складне явище, яке має трирівневе рефлексивне відображення: реальні досягнення; оцінка успішності оточуючими; самооцінка рівня досягнення успіху [4]. С. Кожакіна стверджує, що соціальна успішність є передумовою і наслідком соціальної взаємодії і про це свідчить здатність особистості відчувати себе соціально-повноцінним суб'єктом у соціумі [5].

Вчена розрізняє соціальну успішність безпосередньо у взаємодії з людьми та успішність у соціальних діяльностях і розуміє досліджуваний феномен у контексті безпосередньої взаємодії з людьми, а також характеризує об'єктивну сторону (соціальна активність, соціальна адаптованість) і суб'єктивну сторону (адекватна самооцінка, висока ступінь самоповаги, впевненість в собі, вмотивованість до досягнення успіху) соціальної успішності [5]. Соціально успішна людина, на думку Н. Калініної, має особистісні досягнення у важливій соціально значимій діяльності [6]. На нашу думку, соціальну успішність необхідно розпочинати системно формувати у молодшому шкільному віці, запланувавши цю позицію як провідну мету освітнього процесу і розглядати названий феномен як «інтегровану якість особистості, яка характеризується здатністю змінювати на краще себе й однолітків, аналізувати й оцінювати наслідки цих змін; вміє мислити, конструктивно взаємодіяти з іншими людьми,

що проявляється в суб'єктності, досягненні успіху у навчанні, наявності друзів» [7. с.117]

Теоретичний аналіз наукової літератури з окресленої проблеми надає можливість констатувати, що відсутня цілісна характеристика соціальної успішності саме дитини молодшого шкільного віку та механізми її формування.

Мета статті – розкрити зміст та структуру соціальної успішності дитини молодшого шкільного віку та презентувати психолого-педагогічні умови її формування в освітньому процесі ЗЗСО.

Виклад основного матеріалу. Соціальна успішність молодших школярів/ок, на нашу думку, це інтегративне утворення особистості, яке характеризується: ціннісним ставленням до себе як до діяча; володінням гнучкими програмними знаннями та уміннями; емоційно-вольовими і комунікаційними якостями активної особистості. Ми пропонуємо у структурі соціальної успішності молодших школярів/-ок виокремити три компоненти: мотиваційний, інструментальний та емоційно-поведінковий. Зміст та структуру соціальної успішності молодших школярів/ок представлено на рис. 1.

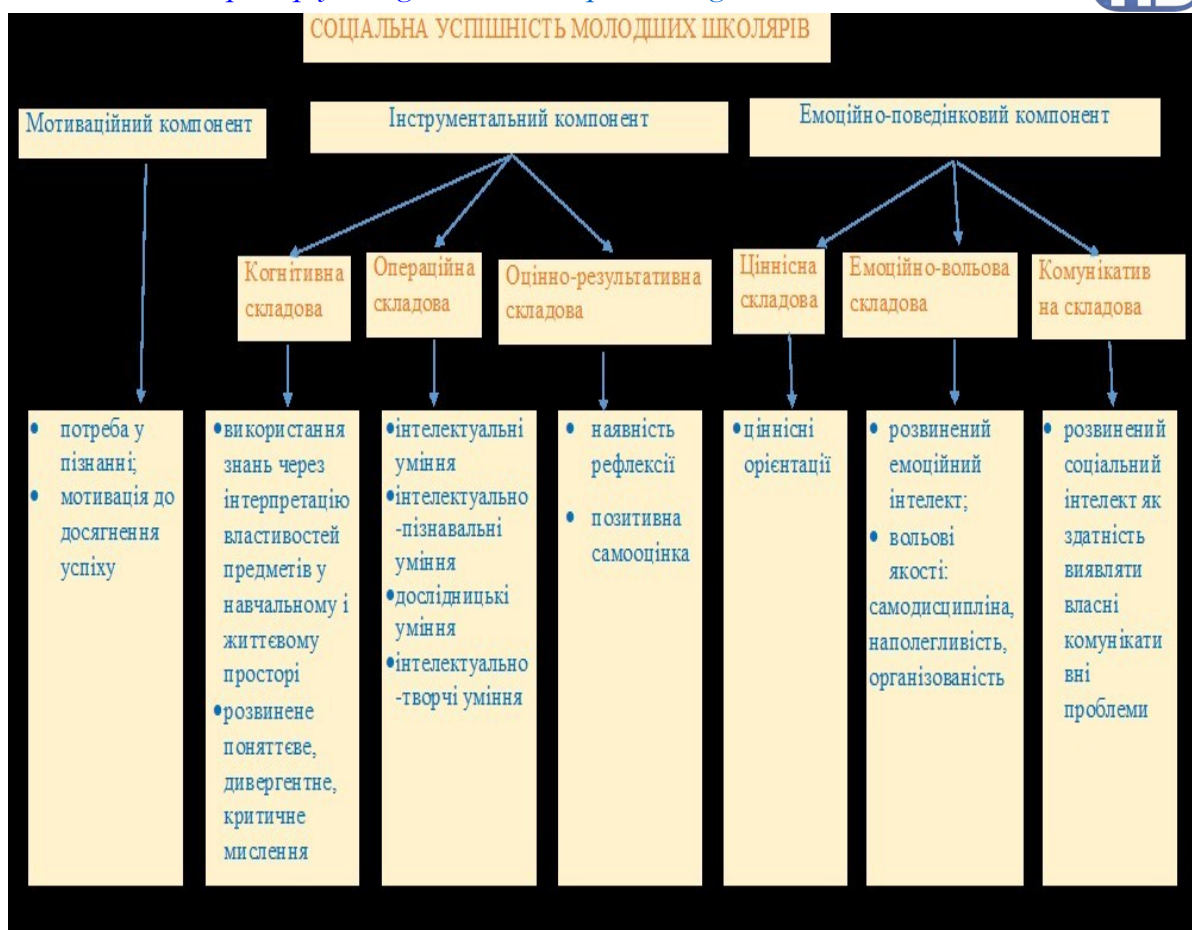

Рис. 1. Зміст та структура соціальної успішності молодших школярів/ок

Охарактеризуємо більш детально кожний з названих компонентів та його складові.

Мотиваційний компонент представляє собою сукупність значущих для молодших школярів/-ок потреб, намірів, мотивів, інтересів, що спрямовують мислення, інтелектуальні почуття, дії, поведінку на досягнення успіху у соціумі і виявляється у:

1) потребі пізнання, прагненні молодших школярів/-ок задовільнити свої інтелектуальні і духовні потреби, необхідності отримання відсутніх знань для подолання проблемних ситуацій у навчанні і житті;

2) прагненні до досягнення успіху, що стимулює розумову активність.

У психолого-педагогічній науці проблему потреби пізнання пов'язують з пізнавальною активністю, пізнавальною мотивацією, пізнавальним інтересом, пізнавальною самостійністю, інтелектуальними почуттями, що висвітлено у

роботах О. Савченко, Є. Васюкова, О. Матюшкін, О. Мачушник, Л. Кравчук, Г. Щукина, Т. Цавалюк.

Пізнавальна активність спрямовує пізнавальну діяльність учнів на опанування нової інформації. Джерелом активності є пізнавальний інтерес як активне пізнавальне ставлення молодших школярів/-ок до оточуючого світу та інтелектуальні почуття. Інтелектуальні почуття проходять такі рівні розвитку як цікавість, допитливість, цілеспрямованість, стійкий інтерес до певної галузі знань, захоплення пізнавальною діяльністю. Інтелектуальні почуття відображають ставлення дитини до процесу пізнання, його успішності та неуспішності. Саме інтелектуальні почуття є підґрунтям появи потреби досягнення успіхів.

Формування потреби досягнення успіхів відбувається у період, коли мозок дитини ще не досить зрілий, щоб диференційовано реагувати на оточення. «Потреба досягнення успіхів формується у результаті навчання як відповідна умовна реакція на недеференційовану ситуацію, в якій дитина отримує позитивно заряджене, емоційне заохочення за свої зусилля у діяльності. У разі тимчасової відсутності підкріплення дитина все одно відтворює відповідні зусилля, дії» [8, с.306]. Молодші школярі/-ки з сформованою потребою досягнення успіхів найчастіше мають адекватну самооцінку, високий рівень домагань та низьку тривожність на перевагу школярам із слабо розвиненою потребою досягнення успіхів, або із сильно розвиненою потребою уникнення невдач.

Інструментальний компонент соціальної успішності молодшого школярів/ок представляє собою три складові, які є механізмом реалізації прагнення до досягнень, а саме:

- 1) *когнітивна складова*, змістом якої є систематизовані програмні знання; розвинене поняттєве, дивергентне, критичне мислення;
- 2) *операційна складова*, змістом якої є інтелектуальні, інтелектуальнопізнавальні, дослідницькі, інтелектуально-творчі уміння як підґрунтя високих навчальних досягнень молодших школярів/-ок;

3) *оцінно-результативна складова*, змістом якої є наявність рефлексії та адекватної самооцінки.

Охарактеризуємо названі складові інструментального компоненту соціальної успішності молодшого школяра/ки.

Когнітивна складова інструментального компонента соціальної успішності включає активність мислення як необхідну умову для ефективного засвоєння учнями знань, вироблення умінь, отримання досвіду. З метою ґрунтовного засвоєння знань важливо розвивати поняттєве мислення в молодших школярів. На думку Л. Веккера поняттєве мислення характеризується: перецентрацією, сутність якої полягає у фіксації адресного спрямування думки; узгодженістю обсягу і змісту в структурах; індуктивно-дедуктивним характером зв'язку поняттєвих структур; ієрархічністю і пануванням конструкцій підпорядкування; узгодженістю причиново-наслідкових зв'язків; ґрунтовним самоаналізом власних дій [9]. Розвинене поняттєве мислення є підґрунтям розвитку дивергентного і творчого мислення.

На думку Дж. Гілфорда для здійснення пізнавальної діяльності важливо, щоб мислення дитини було дивергентним, тобто наділено такими якостями як гнучкість, глибина, активність, широта, критичність, цілеспрямованість [10]. У сучасних наукових дослідженнях наголошується, що систематичне вправляння молодших школярів/-ок у творчих вміннях призводить до їх автоматизації з наступним переходом у сферу підсвідомості, що має прояв згодом у майбутніх творчих пошуках, творчому конструюванні та винахідництві.

Серед когнітивних навичок окремо виділяють вміння критично мислити, під яким П. Фачоне розуміє систему суджень, яка використовується для аналізу речей і подій з формулюванням обґрунтованих висновків і дозволяє виносити обґрунтовані інтерпретації, а також коректно застосовувати отримані результати до ситуацій і проблем [11].

Зміст операційної складової інструментального компоненту соціальної успішності молодших школярів/-ок передбачає наявність інтелектуальних, інтелектуально-пізнавальних, інтелектуально-творчих, дослідницьких умінь.

Інтелектуально-пізнавальні уміння на думку Т. Цавалюк – це дослідницькі дії, необхідні для самостійного багатостороннього аналізу предметів, вміння порівнювати, класифікувати, узагальнювати, групувати і аналізувати. Під інтелектуальними вміннями розуміють: розумові дії: аналіз, синтез, класифікацію [12]. Інтелектуально-творчі уміння молодшого школяра, на нашу думку, – це здатність успішно здійснювати загальні, розумові дії (аналіз, синтез, порівняння, аналогія, класифікація й систематизація понять і фактів), встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, застосовуючи систематизовані знання з шкільних дисциплін у процесі творення власних продуктів пізнавальної діяльності» [13, с.91]. Дослідницькі вміння визначають як «інтегроване психічне утворення, до складу якого входять інтелектуально-творчі, інформаційні та організаційні уміння, рівень сформованості котрих визначає готовність і здатність учнів усвідомлено й самостійно здійснювати навчально-дослідницьку діяльність» [14, с.2].

Оцінно-результативна складова інструментального компонента соціальної успішності молодших школярів/ок характеризується розвиненою рефлексією та адекватною самооцінкою. Молодший шкільний вік є сенситивним до формування рефлексивних механізмів мислення у процесі розмірковування, що є важливим новоутворенням віку. Особистісні рефлексивні властивості є необхідними для здійснення індивідуальної, навчальної діяльності. Серед них вихідною властивістю є самопізнання і самооцінка, які забезпечують адекватне розуміння власних можливостей і ресурсів.

Молодші школярі/-ки свої результати навчання сприймають як критерій своєї цінності, а тому низькі результати навчання призводять до почуття безпорадності, неповноцінності, що значно гальмує формування соціальної успішності. Якщо дитину у процесі навчання вважати невдахою, то згодом у неї виникає протидія стосовно того, хто надав їй таку характеристику. Звісно, вчителям треба враховувати цей факт і бути толерантними з учнями та уникати упередженості стосовно особистості, яка знаходиться у процесі фізичного дозрівання свого індивідуального психічного розвитку. У молодших школярів/ок

формується адекватна самооцінка, коли добре розвинута потреба досягнення успіхів, коли високий рівень домагань, коли визначається низька тривожність і є самоповага, схвалення вчителів, батьків.

Від здатності конструктивно взаємодіяти з іншими людьми залежить успіх особистості у соціумі. Наявність уміння взаємодіяти з іншими залежить від ступеня сформованості *емоційно-поведінкового компонента* соціальної успішності молодших школярів/ок, а саме таких його складових:

1) ціннісної, змістом якої є наявність ціннісних орієнтацій, засвоєння моральних знань, понять молодшими школярами/ками, що є головною передумовою морального самовизначення;

2) емоційно-вольової, змістом якої є розвинений емоційний інтелект як здатність усвідомлювати та управляти своїми емоціями та емоціями інших; наявність поваги, чуйності до інших, самоконтролю, вольових якостей, як механізмів подолання не лише зовнішніх - об'єктивних, а й внутрішніх - суб'єктивних перешкод;

3) комунікативної, змістом якої є розвинений соціальний інтелект як здібність до раціональних розумових операцій, об'єктом яких є процеси міжособистісної взаємодії, як здатність виявляти власні комунікативні проблеми.

Ціннісна складова емоційно-поведінкового компонента соціальної успішності молодших школярів/ок передбачає наявність ціннісних орієнтацій. На початку навчання молодші школярі/-ки, включаючись у взаємодію з оточуючими, основою якої є дотримання суспільно-моральних норм, починають інтеріоризувати власне ставлення до реалій дійсності - навчання, школи, вчителя, однокласників. На цьому етапі важливого значення набуває здатність молодших школярів/-ок усвідомлювати, вирізняти моральні цінності та реалізовувати їх у життя як вчинок.

Емоційно-вольова складова емоційно-поведінкового компонента соціальної успішності молодших школярів/-ок представлена вольовими якостями, розвиток яких веде до навчальної успішності та свідомої саморегуляції

поведінки; емоційним інтелектом, який виконує інтерпретативну, регулятивну, адаптивну, активізуючу функції.

Вольові якості є провідними для навчальної успішності у молодшому шкільному віці. Дуже важливо розвивати здатність володіти собою у цьому віці, до якої відносять – дисциплінованість, витримку і організованість. За К. Савченко вольові якості - відносно стійкі, незалежні від конкретної ситуації психічні утворення, що засвідчують досягнутий особистістю рівень свідомої саморегуляції поведінки [15].

За накопиченими даними вітчизняних та зарубіжних досліджень емоційний інтелект явно пов'язаний з низкою факторів, які збільшують ймовірність сприятливих результатів у навчанні молодших школярів/-ок. Тому емоційний інтелект є важливим предиктором у визначенні шкільного успіху: молодші школярі/-ки з високим показником емоційного інтелекту щасливіше, ніж школярі/-ки з низьким показником емоційного інтелекту [16]; менше відчують пригніченість, невпевненість. Молодші школярі/-ки з низьким рівнем емоційного інтелекту пов'язані з низькою самооцінкою і поганим контролем імпульсів [17]. Є дослідження, які зазначають, що емоційний інтелект: є фактором, який пророкує успіхи в навчанні, що хоча емоційний інтелект і не впливає на успішність з точних наук, загалом пом'якшує вплив на загальну успішність у навчанні [18]; є рисою, що впливає на успішність і поведінку в школі, що особливо актуально для вразливих учнів/-иць [19]. Діти, які сприймають себе емоційно адаптованими, більш бажані в якості друзів, ніж діти, які вважають себе емоційно відстороненими.

Комунікативна складова емоційно-поведінкового компонента соціальної успішності молодших школярів/-ок представлена соціальним інтелектом.

Діти у цьому віці здатні переживати за інших без безпосереднього сприйняття їх почуттів, вони не вміють ще передбачати вплив своїх вчинків на стани інших, бо новоутворення віку ще не сформувалися (внутрішній план дій, тобто планування своїх дій на декілька кроків вперед, рефлексія). Дружба на початку навчання для молодших школярів/-ок – це ситуативні взаємини дитини

чи у спілкуванні, чи у діяльності. Початок шкільного навчання стимулює формування соціального інтелекту, бо в цей період збільшується коло спілкування дитини, розвиваються соціально-перцептивні здібності, спроможність до децентрації (уміння приймати погляди оточуючих, відрізнити свої погляди від решти можливих) [20]. М. Ganaie рекомендує формувати в школярів/-ок соціальний інтелект (пізнання себе, пізнання інших, успішну поведінку, успішну комунікацію, соціальну обізнанність, соціальні здібності) [21].

Розкриємо психолого-педагогічні умови, наявність яких сприяє формуванню в дітей молодшого шкільного віку описаних вище компонентів соціальної успішності.

1. Домінування в освітньому процесі початкових класів проблемно-пошукового діалогу між вчителем та учнями та між самими учнями.

Такий діалог має домінувати у часі як на уроках усвідомлення нового матеріалу, так і на тренувальних уроках, уроках узагальнення й систематизації вивченого. Організуючи проблемно-пошуковий діалог, вчитель створює палітру роздумів. Створюючи проблемну ситуацію, вчитель пропонує учням висловлювати свої думки щодо її розв'язання, дякуючи кожній дитині за висловлену позицію. І не має значення істинна чи хибна певна думка. Таким чином створюється сприятлива психологічна атмосфера для того, щоб кожна дитина відчула, що її думка для вчителя цінна, важлива. Таке відчуття є підґрунтям виховання у кожної дитини бажання мислити, бажання створювати спочатку власну позицію, а потім і нові продукти творчості. Отже, у процесі проблемно-пошукового діалогу формується мотиваційний компонент соціальної успішності дитини молодшого шкільного віку.

Коли думки починають повторюватися, вчитель пропонує припинити роздуми і шляхом порівняння різних поглядів знайти: або єдино правильне, або оригінальне, раціональне розв'язання проблеми. Вчитель допомагає дітям постановкою евристичних запитань (чому? де? як? тощо) або демонструючи логіку певних міркувань. Створюючи ситуацію успіху, вчитель розвиває в учнів

пізнавальну активність. Діти прагнуть довести істинність власної позиції, аргументовано, чітко, лаконічно висловлювати думки, і, як наслідок, кожна дитина має усвідомити, наскільки вона права: чи повністю, чи частково, чи зовсім неправа). У процесі такої роботи відбувається розвиток діалогічних ланок у структурі мислення і, врешті-решт, відбувається формування інструментального компоненту соціальної успішності молодшого школяра/ки.

Якщо на тренувальних уроках, уроках узагальнення й систематизації вивченого учні допускають помилки, розв'язуючи завдання біля дошки, дуже важливо, щоб вчитель не вказував класу на наявність помилки, а запитував: «Хто так само розв'язав завдання?», «Хто по-іншому?» з проханням пояснити свою думку. Такі запитання вчителя спонукають дітей не списувати з дошки, а думати. Проте думати дитину треба теж вчити. Цьому сприяє курс «Логіка». Виходячи з вище зазначеного, окреслимо наступну психолого-педагогічну умову.

2. Впровадження курсу «Логіка» в освітній процес початкової школи у 2 – 4-х класах.

Вивчення названого курсу допоможе розвинути у підростаючого покоління, перш за все, всі мисленнєві операції та якості мислення, а також вміння: висловлювати свою думку ясно, чітко і переконливо; абстрагуватись від конкретного змісту і зосередитись на структурі власної думки, самостійно здобувати нову інформацію, створювати власні продукти діяльності (нові завдання з логіки, математики, інших навчальних дисциплін), розмірковувати та планувати свої дії на декілька кроків наперед. Уміння розмірковувати пов'язане з умінням бачити проблему і усвідомлювати її; можливістю застосовувати раніш засвоєні (відомі) способи розв'язання проблеми у новій учбовій чи життєвій ситуації (переніс, підбір і аналіз фактів, знаходження зв'язків нового з тим, що засвоєно раніш тощо); висувати припущення щодо розв'язання проблеми; обґрунтовувати і доводити висунуті припущення. Перш за все, опанування названого курсу сприяє формуванню операційної складової інструментального компоненту соціальної успішності молодшого школяра/ки.

Інформаційним забезпеченням курсу «Логіка» для 2 – 4-х класів є навчальна програма та навчальні посібники для кожного класу окремо (Митник, 2007 – 2009).

3. Впровадження завдань, пов'язаних зі змістом курсу «Логіка» на уроках з дисциплін гуманітарного і природничо-математичного циклів.

Названі завдання презентовано нами у серії зошитів з математики, української мови, природознавства. У процесі розв'язування завдань учні вчать будувати визначення понять, судження, умовиводи на матеріалі дисциплін гуманітарного та природничо-математичного циклів початкової ланки освіти.

4. Створення завдань для спільної навчальної діяльності, передбачаючи «Я – включеність» кожного у спільну роботу.

Робота над названими завданнями допоможе вчителю активізувати творчу думку учнів, розвинути гнучкість мислення, діалогічні ланки в структурі мислення, емоційно-вольові якості. Як наслідок, така робота сприяє формуванню емоційно-поведінкового компоненту соціальної успішності молодших школярів/ок. Загальна логіка роботи на завданнях така: кожний член групи працює над «мікрочастиною» спільного завдання. Потім у спільній роботі учні з розв'язків «мікрочастинок» шляхом комбінування будують єдине ціле – новий продукт. Для того, щоб без винятку кожен учень взяв участь у груповій роботі, він має отримати хоч і типові, але власні завдання, результат якого має бути значущим для всієї групи і такий, що його не можна підглянути (списати) в однокласників. Це означає, що «мікрочастинок» має бути стільки, скільки учнів у групі.

Висновки. Презентовані психолого-педагогічні умови формування соціальної успішності молодших школярів/ок у процесі навчання у ЗЗСО нині впроваджуються в освітній процес у межах формувального етапу експериментального дослідження всеукраїнського рівня на тему: «Психолого-педагогічний супровід формування соціально успішної особистості учня початкової школи» (наказ МОН України №887 від 08.08.2018 р.). За результатами спостереження можна констатувати, що в експериментальних ЗЗСО учні

почувають себе не замкнено, а природно. Відсутність страху перед помилкою проявляється в активній пізнавальній діяльності, бажанні висловити власну думку, довести її істинність, створювати нові продукти, проєкти, працюючи в команді, презентувати їх цінність вчителям, батькам, одноліткам. Названі показники вказують, що запропоновані психолого-педагогічні умови є ефективними щодо формування соціальної успішності дитини молодшого шкільного віку.

Подальше дослідження спрямоване на формування готовності батьків до формування соціальної успішності своїх дітей у позанавчальній діяльності.

Список використаних джерел

1. Ярема А.І. Соціологічний аспект сутності феномену успіху / А. І. Ярема // Шевченківська весна: матеріали Міжнародної міждисциплінарної науковопрактичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. – К.: Логос, 2010. – Вип. VII. – 444 с.
2. Бевзенко Л. Ресурси досягнення соціального успіху – вітчизняні реалії з погляду випускників шкіл та вчителів Л. Бевзенко // Соціальні виміри суспільства. – 2012. – Вип. 4. – С. 129-142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/svs_2020_01_04 (дата звернення: 02.04.2020).
3. Буркова Л.В. Пошук формули успішності у житті: соціологічне дослідження пріоритетів успішності / Л. В. Буркова, А. Б. Сагалакова, Н. Б. Соколовська // Освіта та розвиток обдарованої особистості. - 2013. - № 8-9. - С. 206-212 . URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2013_8-9_45 (дата звернення: 20.02.2019).
4. Пятунина В.М. Воспитание у старшекласниц качеств социально успешной личности: автореф. дис.... на соискание научной степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «общая педагогика, история педагогики и образования» / Пятунина Вера Михайловна. – Ярославль, 2013. – 24 с. URL: <https://www.dissercat.com/content/vospitanie-u-starsheklassnits-kachestv-sotsialnospeshnoi-lichnosti> (дата звернення: 27.05.2020).

5. Кожакіна, С.О. Специфіка формування соціальної успішності підлітка / Кожакіна, С. О. // *Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Акмеология образования. Психология развития.* –2013. –№ 4 (8). – С. 66-72. URL: <https://nauchtrud.com/3594/20200706012957123894> (дата звернення: 13.03.2020).
6. Калинина Н.В. Социальная успешность в школьном возрасте: показатели и возможности диагностики / Н.В. Калинина // *Ученые записки. Т.1. Сер. Психология. Педагогика.* - №1-2. – 2008. – С. 27-32.
7. Митник О.Я., Підготовка майбутнього вчителя до формування соціальної успішності молодшого школяра // *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання.* – Вип. 31: збірник наукових праць /за науковою ред. академіка В.І.Бондаря. – 2019. - С.128 – 133.
8. Немов Р.С. Психологический словарь / Р.С. Немов. — М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2007. — 560 с. : ил.
9. Веккер Л.М. Психические процессы: в 2 т. / Лев Маркович Веккер. – Л.: ЛГУ, 1976. – Т.2.: Мышление и интеллект. – 342 с.
10. Guilford J.P. The nature of human intelligence. – №4. – Mebrov Hill, 1967. – 500 p.
11. Facione P.A. Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction : Executive Summary «The Delphi Report» / Peter A. Facione. – Millbrae : The California Academic Press, 1990. – 19 p.
12. Лернер И.Я. Качество знаний учащихся. Какими они должны быть? / Исаак Яковлевич Лернер. – М.: Знание, 1978. – 46 с.
13. Митник О.Я. Підготовка майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра: теорія і практика. Монографія / О.Я. Митник. – Тернопіль: Мандрівець, 2009. – 368 с.
14. Чернецький І. С. Організація та засобове забезпечення процесу формування дослідницьких умінь учнів основної та старшої школи в умовах функціонування навчального середовища «Відкрита природнича

- демонстрація» [Електронний ресурс] / Чернецький І. С. // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія: педагогічні науки: збірник наукових праць / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка. – Випуск 89. – Чернігів, 2011. – 5 с. – URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vchdpu/ped/2011_89/chernec.pdf (дата звернення: 10.01.2021).
15. Савченко Е.В. Развитие волевых качеств младших школьников как условие их учебной успеваемости. – Рукопись. Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07. – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2007.
16. Petrides, K. V., & Furnham, A. (2003). Trait Emotional Intelligence: Behavioral Validation in Two Studies of Emotion Recognition and Reactivity to Mood Induction. *European Journal of Personality*, 17, 39-57. URL: <http://dx.doi.org/10.1002/per.466> (дата звернення: 24.06.2019).
17. Salovey, P., Stroud, L.R., Woolery, A., Epel, E.S. Perceived emotional intelligence, stress reactivity, and ... Trait Meta-Mood Scale / P. Salovey, L.R. Stroud, A. Woolery, E.S. Epel // *Psychology and Health*. – 2002. – Vol. 17(5). – P. 611-627. 11.
18. Petrides, K.V., Frederickson, N., & Furnham, A. (2004). The Role of Trait Emotional Intelligence in Academic Performance and Deviant Behavior at School. *Personality and Individual Differences*, 36, 277-293. URL: [http://dx.doi.org/10.1016/S0191-8869\(03\)00084-9](http://dx.doi.org/10.1016/S0191-8869(03)00084-9) (дата звернення: 29.09.2020)
19. Trait Emotional Intelligence and Children's Peer Relations at School / К. V.Petrides, Y. Sangareau, A. Furnham, N. Frederickson. // *Social Development*. – 2006. – №15. – С. 537–547. – URL: <https://doi.org/10.1111/j.14679507.2006.00355.xh> (дата звернення: 15.05.2020).
20. Ляховець Л.О. Вікові особливості становлення соціального інтелекту / Л. О. Ляховець // Вісник Чернігівського національного педагогічного

університету. Серія : Психологічні науки. - 2015. - Вип. 126. - С. 102-106. -
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPH_2015_126_22. (дата звернення:
16.02.2021).

21. Ganaie M.Y. A Study of Social Intelligence & Academic Achievement of College Students of District Srinagar, J&K, India [Електронний ресурс] / M. Y. Ganaie, H. Mudasir // Journal of American Science. – 2015. – URL: <https://scholar.google.com/citations?user=U0eXdKAAAAAJ&hl=en> (дата звернення: 16.03.2021).

References transliterated

1. Iarema A.I. Sotsiolohichnyi aspekt sutnosti fenomenu uspikhu / A. I. Yarema // Shevchenkivska vesna: materialy Mizhnarodnoi mizhdystsypinarnoi naukovopraktychnoi konferentsii studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh. – K.: Lohos, 2010. – Vyp. VII. – 444 s.
2. Bevzenko L. Resursy dosiahnennia sotsialnoho uspikhu – vitchyzniani realii z pohliadu vypuskniv shkil ta vchyteliv L. Bevzenko // Sotsialni vymiry suspilstva. – 2012. – Vyp. 4. – S. 129-142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/svs_2020_01_04 (data zvernennia: 02.04.2020).
3. Burkova L.V. Poshuk formuly uspishnosti u zhytti: sotsiolohichne doslidzhennia priorytetiv uspishnosti / L. V. Burkova, A. B. Sahalakova, N. B. Sokolovska // Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti. - 2013. - № 8-9. - S. 206-212 . URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2013_8-9_45 (data zvernennia: 20.02.2019).
4. Piatunyna V.M. Vospytanye u starsheklassnyts kachestv sotsyalno uspeshnoi lychnosti: avtoref. dys.... na soyskanye nauchnoi stepeny kand. ped. nauk: spets. 13.00.01 «obshchaia pedahohyka, ystoryia pedahohyky y obrazovanyia» / Piatunyna Vera Mykhailovna. – Yaroslavl, 2013. – 24 s. URL: <https://www.dissercat.com/content/vospitanie-u-starsheklassnits-kachestv-sotsialnouspeshnoi-lichnosti> (data zvernennia: 27.05.2020).
5. Kozhakina, S.O. Spetsifika formirovaniya sotsialnoy uspeshnosti podrostka / Kozhakina, S. O. // Izvestiya Saratovskogo universiteta. Novaya seriya. Seriya

Akmeologiya obrazovaniya. Psihologiya razvitiya. –2013. –# 4 (8). – S. 66-72. URL: <https://nauchtrud.com/3594/20200706012957123894> (data zvernennia: 13.03.2020).

6. Kalinina N.V. Sotsialnaya uspešnost v shkolnom vozraste: pokazateli i vozmozhnosti diagnostiki / N.V. Kalinina // Uchennyye zapiski. T.1. Ser. Psihologiya. Pedagogika. - #1-2. – 2008. – S. 27-32.

7. Mytnyk O.Ia., Pidhotovka maibutnoho vchytelia do formuvannia sotsialnoi uspishnosti molodshoho shkoliara // Naukovyi chasopys NPU imeni

M.P.Drahomanova. Serii 17. Teoriia i praktyka navchannia ta vykhovannia. – Vyp. 31: zbirnyk naukovykh prats /za naukovoju red. akademika V.I.Bondaria. – 2019. - S.128 – 133.

8. Nemov R.S. Psihologicheskiy slovar / R.S. Nemov. — M.: Gumanitar. izd. tsentr VLADOS, 2007. — 560 s.: il.

9. Vekker L.M. Psihicheskie protsessyi: v 2 t. / Lev Markovich Vekker. – L.: LGU, 1976. – T.2.: Myshlenie i intellekt. – 342 s.

10. Guilford J.P. The nature of human intelligence. – №4. – Mebrov Hill, 1967. – 500 p.

11. Facione P.A. Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction: Executive Summary «The Delphi Report» / Peter A. Facione. – Millbrae: The California Academic Press, 1990. – 19 p.

12. Lerner I.Ya. Kachestvo znaniy uchaschihsya. Kakimi oni dolzhnyi byit? / Isaak Yakovlevich Lerner. – M.: Znanie, 1978. – 46 s.

13. Mytnyk O.Ia. Pidhotovka maibutnoho vchytelia do formuvannia kultury myslennia molodshoho shkoliara: teoriia i praktyka. Monohrafiia / O.Ia. Mytnyk. – Ternopil: Mandrivets, 2009. – 368 s.

14. Chernetskyi I. S. Orhanizatsiia ta zasobove zabezpechennia protsesu formuvannia doslidnytskykh umin uchniv osnovnoi ta starshoi shkoly v umovakh funktsionuvannia navchalnoho seredovyscha «Vidkryta pryrodnycha demonstratsiia» [Elektronnyi resurs] / Chernetskyi I. S. // Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka. Serii: pedahohichni nauky: zbirnyk naukovykh prats / Chernihivskiy natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni

- T. H. Shevchenka. – Vypusk 89. – Chernihiv, 2011. – 5 s. – URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vchdpu/ped/2011_89/cherne.pdf (data zvernennia: 10.01.2021).
15. Savchenko E.V. Razvitie volevyih kachestv mladshih shkolnikov kak uslovie ih uchebnoy uspevaemosti. – Rukopis. Dissertatsiya na soiskanie uchenoy stepeni kandidata psihologicheskikh nauk po spetsialnosti 19.00.07. – pedagogicheskaya i vozrastnaya psihologiya. – Natsionalnyi pedagogicheskiy universitet imeni M.P. Dragomanova, Kiev, 2007.
 16. Petrides, K. V., & Furnham, A. (2003). Trait Emotional Intelligence: Behavioral Validation in Two Studies of Emotion Recognition and Reactivity to Mood Induction. *European Journal of Personality*, 17, 39-57. URL: <http://dx.doi.org/10.1002/per.466> (дата звернення: 24.06.2019).
 17. Salovey, P., Stroud, L.R., Woolery, A., Epel, E.S. Perceived emotional intelligence, stress reactivity, and ... Trait Meta-Mood Scale / P. Salovey, L.R. Stroud, A. Woolery, E.S. Epel // *Psychology and Health*. – 2002. – Vol. 17(5). – P. 611-627. 11.
 18. Petrides, K.V., Frederickson, N., & Furnham, A. (2004). The Role of Trait Emotional Intelligence in Academic Performance and Deviant Behavior at School. *Personality and Individual Differences*, 36, 277-293. URL: [http://dx.doi.org/10.1016/S0191-8869\(03\)00084-9](http://dx.doi.org/10.1016/S0191-8869(03)00084-9) (дата звернення: 29.09.2020).
 19. Trait Emotional Intelligence and Children's Peer Relations at School / K. V. Petrides, Y. Sangareau, A. Furnham, N. Frederickson. // *Social Development*. – 2006. – №15. – С. 537–547. – URL: <https://doi.org/10.1111/j.14679507.2006.00355.xh> (дата звернення: 15.05.2020).
 20. Liakhovets L.O. Vikovi osoblyvosti stanovlennia sotsialnoho intelektu / L. O. Liakhovets // *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriiia : Psykholohichni nauky*. - 2015. - Vyp. 126. - S. 102-106. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPH_2015_126_22. (data zvernennia: 16.02.2021).

21. Ganaie M.Y. A Study of Social Intelligence & Academic Achievement of College Students of District Srinagar, J&K, India [Електронний ресурс] / М. Y. Ganaie, Н. Mudasir // Journal of American Science. – 2015. – URL: <https://scholar.google.com/citations?user=U0eXdKAAAAAJ&hl=en> (дата звернення: 16.03.2021).

Ця робота ліцензується відповідно до Creative Commons Attribution 4.0 International License.

*Авторське право (с) 2021 Мутник Alexander Митник Олександр Якович,
Struzhak Alla Стрижак Алла Євгеніївна*

Отримано: 23.07.2021

Відрецензовано: 14.09.2021

Опубліковано: 18.10.2021

DOI: <https://doi.org/10.31108/3.2021.5.2.4>